

REFORME U UVJETIMA ETNIČKI KONFLIKTNIH DRUŠTAVA – PRIMJER BOSNE I HERCEGOVINE

REFORMS UNDER CONDITIONS OF ETHNICALLY CONFLICTED SOCIETIES - THE EXAMPLE OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Slavo Kukić

Ekonomski fakultet, Sveučilište u Mostaru, Mostar, Bosna i Hercegovina
Faculty of Economy, University of Mostar, Mostar, Bosnia and Herzegovina

Sažetak

Bosna i Hercegovina je tipičan primjer društva s etničkim sukobima. Socijalni sukobi s etničkom pozadinom manifestiraju se svakodnevno u gotovo svim sferama života i rada. U radu se posebice istražuje jedan od oblika manifestacije takve vrste sukoba – pitanje ustavnih reformi. Rad se temelji na istraživanju provedenom sredinom ožujka 2010. godine na statistički relevantnom uzorku.

Abstract

Bosnia and Herzegovina is a typical example of society with ethnic conflicts. Social conflicts with ethnic background manifest daily in almost all spheres of life and work. This paper particularly tests one form of manifestation of such type of conflicts - the issue of constitutional reforms. The paper is based on research conducted in mid-March 2010 on a statistically relevant sample.

UVOD

Svaka rasprava o etnički konfliktnim društvima mora početi od odgovora na esencijalno pitanje – pitanje što podrazumijevati pod pojmom konflikt? Jezikom Ralfa Dahrendorfa, u pitanju je “svaki odnos elemenata, ... koji se daje označiti s pomoću objektivne (latentne) ili subjektivne (manifestne) suprotnosti” /1/. Iz perspektive analize, koja je u središtu ovog rada, nisu važni svi konflikti. Analitička pažnja je, naprotiv, usmjerena samo na tzv. društvene konflikte. A oni, smatra Dahrendorf, proizlaze iz izostajanja bilo kakvog osjećaja supripadnosti pripadnika različitih društvenih grupa /2/. Jedna od – radi li se o suvremenim, osobito tranzicijskim društvima – manifestnijih formi društvenih konflikata su etnički, konflikti koji su nerijetko za posljedicu imali ratove, raspade multietničkih država, promjenu granica i demografskih odnosa. Kako te konflikte regulirati? Siniša Tatalović, primjerice, operira s osam metoda (politika) reguliranja etničkih konflikata podijeljenih u dvije grupe – *metode eliminacije razlika* (genocid, prisilna masovna preseljavanja stanovništva, razdvajanje i/ili secesija, integracija ili asimilacija) i *metode upravljanja razlikama*, među kojima posebno

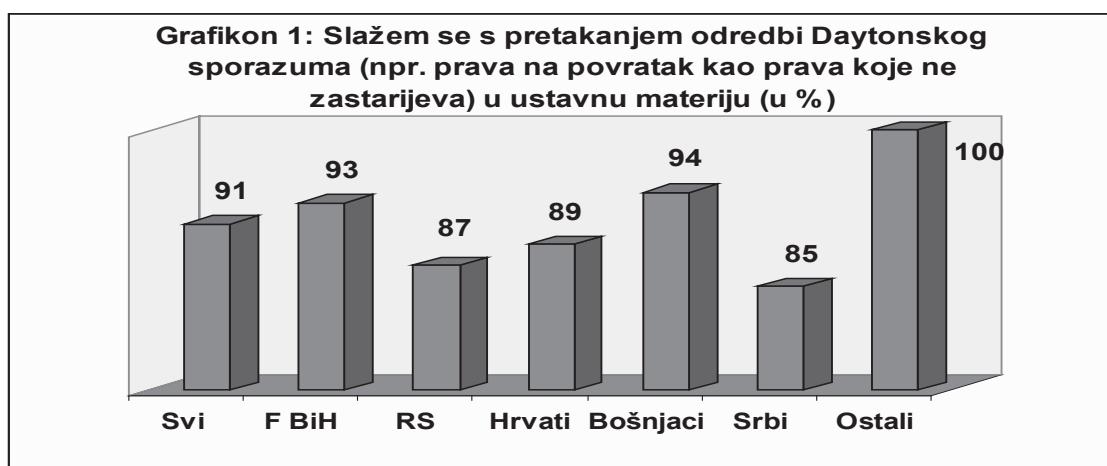
mjesto imaju hegemonistička kontrola, arbitražna (intervencija treće strane), kantonizacija i/ili federalizacija, te konsocijativizam ili podjela moći /3/. U središtu ove analize jesu etnički konflikti, ali na konkretnom, slučaju BiH. U vezi s njima je, istina, moguće postaviti čitav niz pitanja. Treba li, primjerice, žarište političkih konflikata u BiH tražiti u samom Daytonskom sporazumu, ili su oni logična posljedica vrijednosnih orijentacija ključnih protagonista političkih subjekata? Mogu li, u konačnici, takvi konflikti u BiH poticati angažiranost u rješavanju problema u političkoj praksi ako se na njih gleda samo kroz vizuru nacionalnog? Ta vrsta pitanja se, dakako, može i dalje nastaviti. Za nas je, međutim, važan sud da je najvažniji politički konflikt u BiH u izravnoj vezi s nepostojanjem konsenzusa oko osnovnog principa organiziranja političke zajednice BiH. Izostanak konsenzusa, opet, treba „zahvaliti“ dominaciji etnonacionalnog kao ključnoj karici u organizaciji društvenog života i razrješenju političkih konflikata. U središtu političkog konflikta danas je veći broj pitanja - uzroci raspada SFRJ, karakter rata u BiH itd. No, najznačajniji politički konflikt je u vezi s teritorijalno-administrativnim i pravno-političkim ustrojstvom BiH potpisanim u Daytonu.

Tri dominantne etničke zajednice u odnosu to pitanje imaju radikalno suprotstavljene pristupe. U bošnjačkoj političkoj javnosti, primjerice, dominira teza da je međunarodna zajednica, mimo ikakvog, historijskog, ekonomskog, geografskog i inog utemeljenja, prisilila građane BiH da prihvate entitetsku podjelu. Srpska politička javnost, potpuno suprotno, polazi od teze, da Republika Srpska (RS) nije plod Daytonskog sporazuma nego dio BiH koji je i teritorijalni i legalni kontinuitet stekao i prije Daytonskog paketa, tijekom 1992. godine, a u Daytonu je samo verificiran i dodatno osnažen. Na koncu, hrvatska politička javnost smatra da je Daytonski sporazum nanovo "otvorio" hrvatsko nacionalno pitanje, budući je "međunacionalne odnose uredio na štetu hrvatskog naroda", te da se ta vrsta nepravde ispraviti može samo formiranjem trećeg entiteta. Pitanje utjecaja etničkih konflikata u BiH u ovoj analizi ispitivano je na spremnosti da se uđe u reforme Daytonskog ustava? U vezi s njim se, naime, nameće niz pitanja – jamči li Ustav BiH temeljna građanska i ljudska prava svojih građana ili je dio njih diskriminiran i samim ustavom, može li on biti jamac kolektivnih prava svim svojim građanima, ili je odnose diskriminacije uspostavio i u odnosu na njih, može li se za postojeća ustavna rješenja ustvrditi da su racionalna, da osiguravaju efikasnu državu, ali i državu koja financijski ne pritišće svoje građane itd.? Kako bi se na postavljena

pitanja i odgovorilo, realizirano je istraživanje na prostoru cijele BiH, uzorku od 600 ispitanika⁴. Statistička pogreška, koju uzorak ove veličine proizvodi⁵ nema bitnijeg utjecaja na sudove koji se, temeljem dobivenih empirijskih rezultata, u ovoj analizi izriču.

1. PRETAKANJE ODREDBI DAYTONSKOG SPORAZUMA U USTAVNU MATERIJU

U prethodnih petnaest godina dosta česta sporenja se tiču činjenice da neke odredbe Daytonskog sporazuma nisu našle svoje mjesto i u Ustavu BiH. Karakterističan je, među inim, primjer prava na povratak kao prava koje ne zastarijeva. *Treba li te odredbe pretočiti u ustavnu materiju* i na taj im način, dakako, pojačati snagu koju danas, na osnovu Daytonskog sporazuma, imaju? Ako je, temeljem ukupnog uzorka suditi, među građanima BiH, u vezi s tim, postoji gotovo apsolutni konsenzus. Visoka je, potom, stopa konsenzusa⁶ i kod nekih od izdvojenih segmenata bh. populacije⁷. Istina je, doduše, da se unutar nekih od tih segmenata daju identificirati, iako ne i teorijski značajne razlike. Pri tome se misli, prije svega, na razlike u stavovima različitih obrazovnih slojeva bh. populacije⁸, ali i na – što za ovu analizu ima veće značenje – razlike u stavovima građana dvaju entiteta, te pripadnika triju etniciteta (Grafikon br. 1).

⁴ Uzorak je uključeno 12,5% Hrvata, 49,5% Bošnjaka, 34,5% Srba, te 3,5% ostalih, 61,33% ispitanika iz Federacije BiH (FBiH), a 38,66% iz RS-a. Uzorak je izbalansiran prema starosnoj i spolnoj strukturi, a nastojalo ga se izbalansirati i prema obilježju razine obrazovanja.

⁵ Statistička pogreška iznosi +/-4%, a izračunata je na bazi populacije od 3.000.000 stanovnika koliko ih, procjenjujemo, ima u dobi iznad 20 godina života.

⁶ Čak 91% svih anketiranih potvrđuje takvu potrebu

⁷ Razlike, primjerice, nema među muškom i ženskom populacijom.

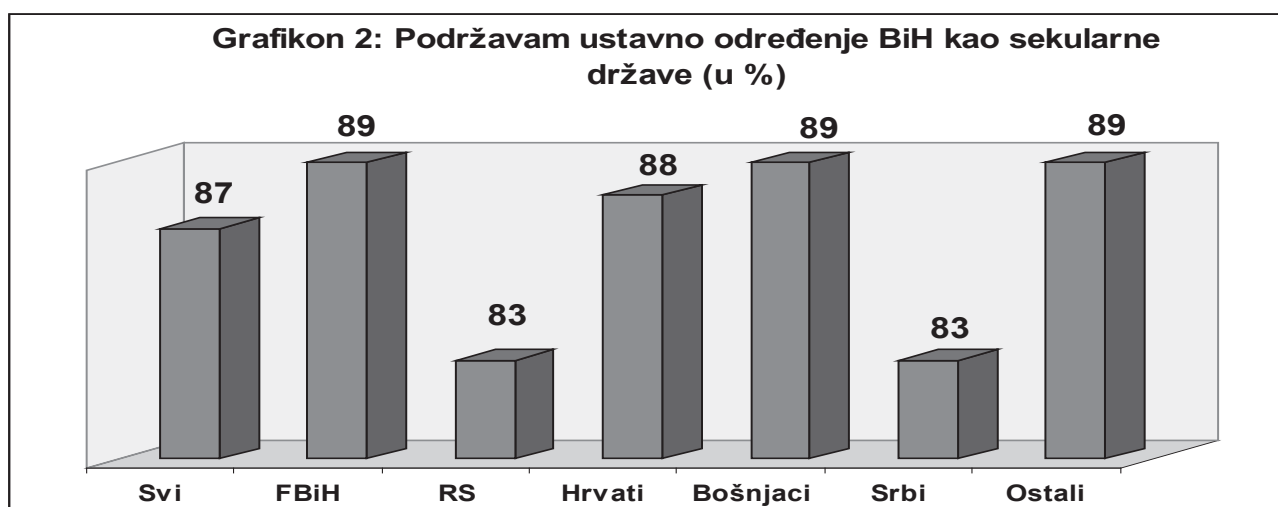
⁸ Uvjerenje da bi izmjenama Ustava u ustavnu materiju trebalo pretočiti neke odredbe Daytonskog mirovnog sporazuma dijeli 86% građana s osnovnom, 92% sa srednjom, 90% s višom školom i fakultetom, te 100% građana s magisterijem ili doktoratom znanosti.

Razlike su evidentne i unutar pojedinih dobnih skupina na prostoru Republike Srpske (RS). Zanimljivo je, naime, da potrebu takvih ustavnih intervencija u ovom dijelu BiH značajno više podržavaju građani starije od onih mlađe i srednje životne dobi⁹. Na koncu, prate li se dobne skupine stanovništva, neke se, teorijski karakteristične razlike daju identificirati i unutar pripadnika pojedinih etniciteta¹⁰. I ne samo to. Prate li se, naime, etniciteti, razlike se, izuzev kod Bošnjaka, daju identificirati i ovisno o tome u kojem entitetu pripadnici etniciteta žive. Potporu navedenim ustavnim intervencijama, tako, u značajno većoj mjeri iskazuju Hrvati koji žive u RS, ali i, što je posebno zanimljivo, Srbi iz RS u odnosu na one u Federaciji BiH (FBiH)¹¹.

2. ODNOS PREMA ANTIFAŠIZMU, SEKULARNOJ I SOCIJALNOJ DRŽAVI

U Ustavu se BiH ne određuje ni kao sekularna, ni kao socijalna, niti kao država koja baštini vrijednosti

antifašizma. Što o svemu tome misle građani BiH? Postoji li potreba da se te vrste odrednica nađu i u najvišem normativnom aktu zemlje? Dobiveni rezultati istraživanja u vezi s tim pitanjima su, bez sumnje, intrigantni. Promatra li se, primjerice, *odnos prema BiH kao sekularnoj državi*, na razini ukupnog uzorka postoji visok stupanj suglasja kako bi takvu vrstu intervencije u postojeći ustav bilo potrebno izvršiti¹². Potpora je, gotovo pa izbalansirano, indikativna za sve dobne¹³, ali i za sve – iako su tu razlike nešto prepoznatljivije – obrazovne segmente bh. stanovništva. Na razini BiH, potom, potpora ustavnom određenju BiH kao sekularne države nešto je veća na prostoru FBiH nego u RS. Posebice je, međutim, provocirajući podatak da je ta vrsta potpore relativno najmanje učestala kod građana srpske nacionalnosti (Grafikon br.2).

⁹ Potrebu takvih intervencija u potpunosti podržava 84,6% stanovništva u dobi 20-41 godinu, 80,1% u dobi 41-50 godina, 93,9% u dobi 51-60 godina, te 92,7% u dobi od 61 godinu i više

¹⁰ Najkarakterističnije su razlike unutar hrvatske populacije, kod koje se potpora intervencijama u Ustav, kojima bi se neke odredbe Daytonskog sporazuma pretočile u ustavnu materiju, kreće u rasponu od 75,4% kod dobne skupine 20-30 godina života, do 94,7% kod dobne skupine 51-60 godina života. Nešto manje razlike su identificirane kod građana srpske nacionalnosti, dok se kod stanovništva bošnjačke pripadnosti o teorijski relevantnim razlikama uopće ne može govoriti.

¹¹ Potporu takvim intervencijama, još konkretnije, iskazuje 88,5% Hrvata iz FBiH i 100% njih iz RS, kao i 85,1% Srba iz RS u

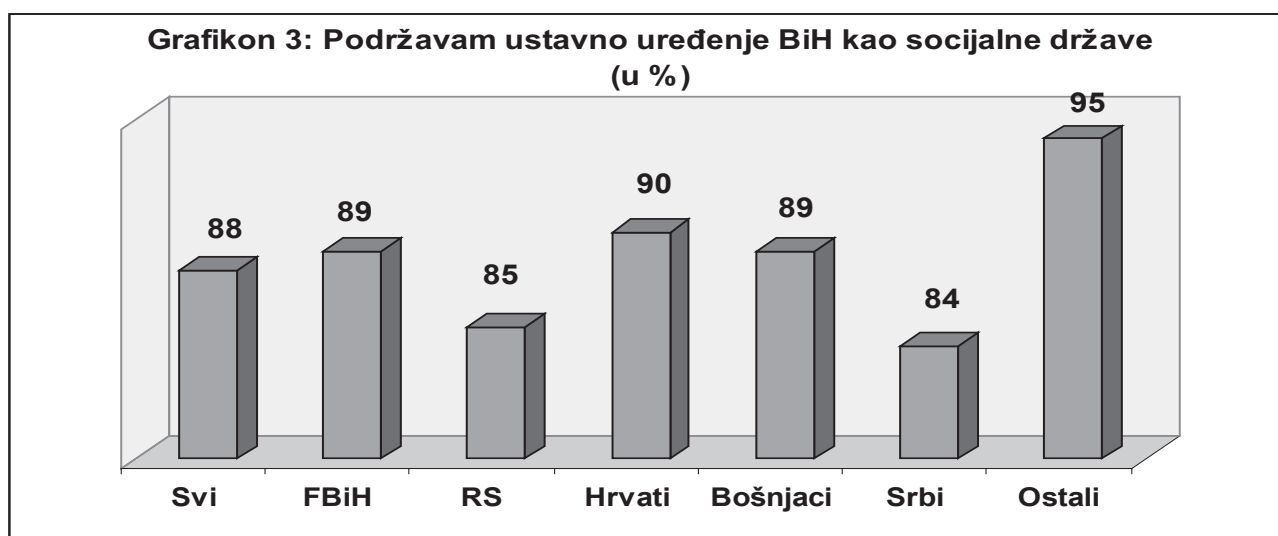
odnosu na samo 78,7% onih koji žive na prostoru FBiH.

¹² Takvu vrstu intervencija podržava čak 87% svih građana BiH iznad 20 godina starosti.

¹³ Doduše, promatraju li se dobne skupine prema kriteriju etničke pripadnosti, jedan detalj zaslužuje pažnju. Potpora sekularnoj državi kod građana srpske, a posebno hrvatske nacionalnosti i kod onih iz skupine „ostali“, manja je kod dobne skupine 31-40 godina nego kod ostalih. Kod Hrvata, primjerice, kod te dobne skupine potpora BiH kao sekularnoj državi karakterizira tek 73,6% građana (za razliku, primjerice, od 93,2 onih od 51 do 60 godina i 92,7 građana s 61 godinom i više), a kod „ostalnih“ tu vrstu potpore iskazuje 70% populacije u odnosu na gotovo 100% u svim ostalim starosnim stratumima.

Zanimljivo je, potom, da je, na razini zemlje, potpora ustavnom određenju BiH kao sekularne države nešto manje učestala kod žena nego kod muškaraca¹⁴. Ali, to ne vrijedi samo za razinu zemlje. Ista pravilnost je prisutna i na razini dvaju entiteta, ali i – s izuzetkom „ostalih“ – na razini triju konstitutivnih naroda. No, i u ovom slučaju je potpora sekularnoj državi relativno najslabije izražena kod žena srpskog etniciteta¹⁵. Inspirativni su, dakako, rezultati empirijskog istraživanja i u vezi s odnosom prema *ustavnom određenju BiH kao socijalne države*. Ta vrsta potpore obilježje je

velike većine bh. građana. Pri tome je, istina, intrigantan podatak da s porastom obrazovanja potpora socijalnoj državi kod muškaraca pada, a kod žena relativno značajno raste¹⁶. Potpora je, potom, neupitna i kod svih starosnih segmenata stanovništva¹⁷. Ono, pak, što je još značajnije, i u vezi s ovim tipom potpore postoje entitetske i etničke razlike. Još konkretnije, nešto manja razina potpore je indikativna za RS nego za FBiH, ali i za građane srpske pripadnosti nego za druge etničke skupine – Hrvate, Bošnjake i, posebice, segment „ostalih“ (Grafikon 3).

Na razini ukupne populacije, na koncu, relativno je manja potpora ustavnom *određenju BiH kao države koja baštini vrijednosti antifašizma*. Takve ustavne promjene, naime, podupire tek nešto više od $\frac{3}{4}$ svih građana. Pri tome su veoma uočljive razlike među praćenim stratumima. Sklonost ustavnom

baštinjenju antifašizma, naime, značajno je izraženija kod muškarca nego žene, kod najstarijih u odnosu na najmlađe, kod najobrazovanijih u odnosu na manje obrazovane, te, na koncu, kod građana bošnjačke nacionalnosti u odnosu na bh. Srbe i Hrvate (Grafikon 4).

¹⁴ Potporu ustavnom određenju BiH kao sekularne države iskazuje 84% žena i čak 89% muškaraca. Pri tome, što se muškog dijela populacije tiče – veću potporu sekularnoj državi iskazuju manje obrazovani. Zabilježena je kod 90,5% muškaraca s osnovnom ili srednjom školom, ali i kod tek 85,4% onih s višom školom, fakultetom, magisterijem ili doktoratom znanosti. Takva se anomalija, međutim, ima zahvaliti isključivo odnosu prema sekularizmu na prostoru FBiH, u kojoj sekularnu državu podupire 90,5% građana s osnovnom ili srednjom školom i tek 84,1% onih s višim i najvišim obrazovnim razinama.

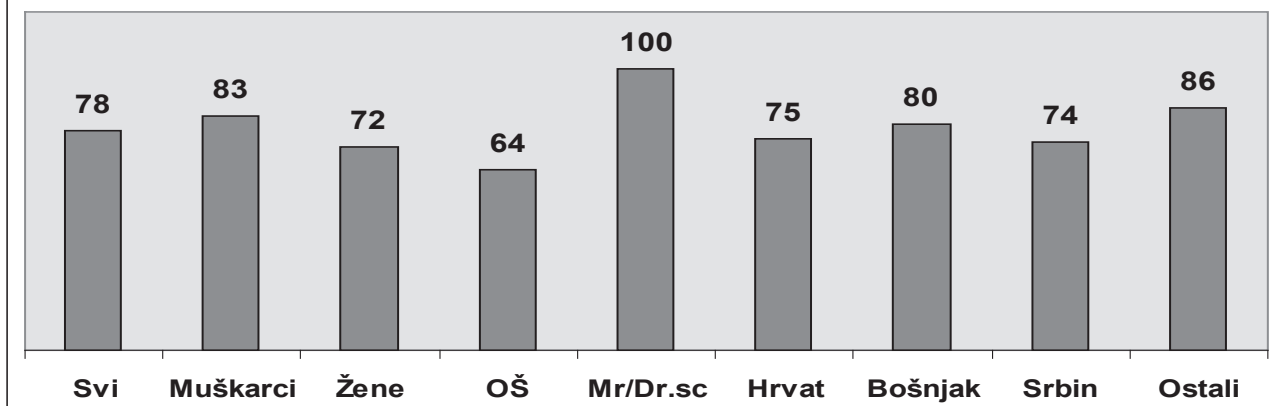
¹⁵ Potporu ustavnom određenju BiH kao sekularne države iskazuje

87,1% Hrvatica, 86% Bošnjakinja, te tek 78,7% Srпкиnja.

¹⁶ Kod muškaraca s osnovnom i srednjom školom 87,7% njih podržava ustavno određenje BiH kao socijalne države, ali i samo 83,7 posto njih s višom školom i fakultetom, te magisterijem i doktoratom znanosti. Kod žena je obrnuta situacija. Potporu socijalnoj državi iskazuje 87,3% njih s osnovnom i srednjom školom, ali i čak 95% žena s višim i najvišim razinama obrazovanja

¹⁷ Potporu, naime, iskazuje 89% građana u dobi 20-30 godina, 90% njih u dobi 31-40 godina, 92% u dobi od 61 godinu i više, ali i „samo“ 83% između 41 i 50 godina, te 85% u dobi 51-60 godina života.

Grafikon 4: Podržavam ustavno određenje BiH kao države koja baštini vrijednosti antifašizma (u %)

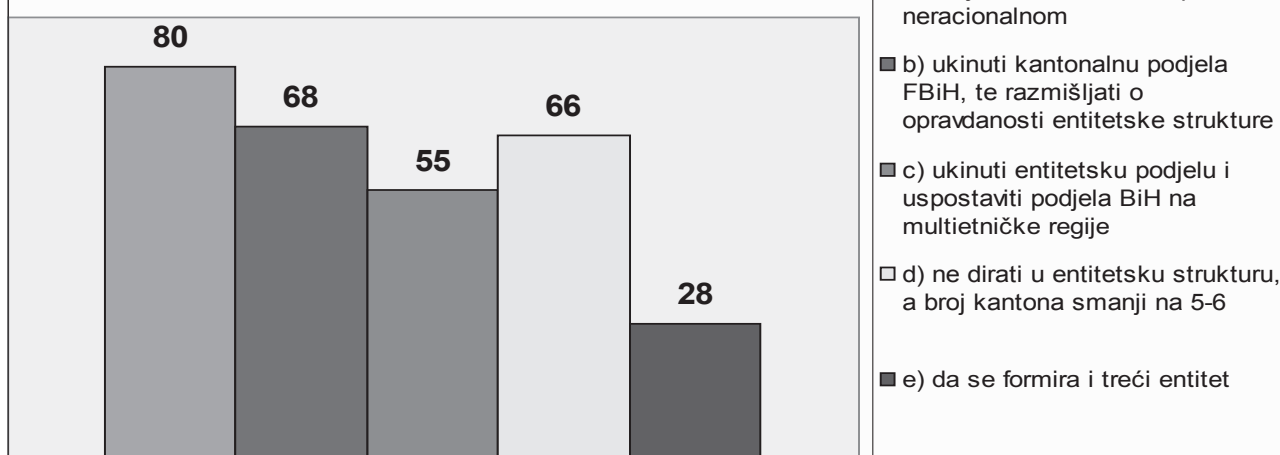

3. POLITIČKO TERITORIJALNI USTROJ BIH I USTAVNE PROMJENE

Jedan od glavnih uzroka postdaytonskih političkih sporova tiče se pitanja političko-teritorijalnog ustroja BiH. Je li postojeće ustavno rješenje, dakle, pravično za sve konstitutivne narode? I, ako nije, koliko je ono uopće dugoročno funkcionalno? Ne proizvodi li, potom, postojeća entitetska podjela posljedice po kojima je jedan narod pred sve realnijom opasnošću definitivnog nestajanja? Naravno, ništa manje intenzivni nisu ni neki drugi prigovori. Da, primjerice, postojeće ustavno rješenje znači atak na temeljna građanska i ljudska prava. Da je ono dezintegrativno, u funkciji ideologija koje su zainteresirane za dalje podjele društva, pa i disoluciju države. Da se radi o rješenju koje ne mari za interese pojedinca, nego mu je u prvom planu kolektivitet. Da, na koncu, postojeću

političko-teritorijalnu podjelu treba dodatno ojačati, osnažiti ustavne kapacitete entiteta, a do neprepoznatljivosti dovesti ustavnu moć i ovlasti države. Provedenim istraživanjem se, zbog različitih ambicija koje se daju markirati u filozofiji političkih elita, željelo testirati i raspoloženje bh. građana. Što je, drugim riječima, to što, u vezi s političko-teritorijalnim ustrojem, preferiraju oni? I u kojem bi pravcu, sukladno tome, trebalo ići budućim ustavnim reformama? Na razini ukupnog uzorka promatrano najdominantnije je, bez dvojbi, uvjerenje kako logika racionalnosti *nalaže ukidanje kantonalne podjele FBiH*, jer ona državu čini i skupom i neracionalnom. Svi ostali, istraživanjem ponuđeni modaliteti ustavnih reformi imaju slabiji intenzitet učestalosti u raspoloženju građana. Najrjeđe izražen pozitivan odnos je, međutim, registriran u odnosu na ustavne reforme koje bi, pored postojeća dva, rezultirale i trećim entitetom (Grafikon br. 5).

Grafikon 5: Potpora pravcima mogućih političko-teritorijalnih reformi BiH (u %)

Ima li se, pak, pod lupom analize najdominantnije uvjerenje u vezi s ustavnim reformama – da bi njima trebalo ukinuti *kantonalnu podjelu FBiH jer ona državu čini skupom i neracionalnom* – izvjesno je da ono, na razini BiH, nema isti intenzitet u svim praćenim stratumima građana. Ta vrsta uvjerenja, tako – što je sukladno očekivanjima – relativno ravnomjerno raste s porastom razine obrazovanja bh. građana¹⁸. Sukladna očekivanjima, međutim, nije i distribucija potpore ovakvom smjeru ustavnih reformi u entitetima, ali ni među pripadnicima praćenih etničkih grupa. Naime, bitno veća relativna potpora ustavnim promjenama kojima bi se ukinula kantonalna podjela FBiH, registrirana je među građanima FBiH od one koja karakterizira prostor RS-a¹⁹. Ukidanje kantonalne podjele FBiH, radi li se o građanima RS-a, posebice rijetko podržava ženski dio populacije. Žene su, doduše, uz ovakav tip ustavnih promjena rjeđe u odnosu na muškarce i na prostoru Federacije BiH. No, pri tome je važno da je ta potpora kod njih na bitno većoj razini od one kod žena u RS-u²⁰. Izvan očekivanja je i distribucija potpore ovom pravcu ustavnih reformi unutar praćenih etničkih stratumata. Neočekivan, istina, nije podatak da ih najintenzivnije podupiru građani bošnjačke nacionalnosti, kao i oni koji su u provedenom istraživanju svrstani u skupinu „ostalih“²¹. Iznenađuje je, međutim, vezano za razinu potpore kod građana srpske i hrvatske nacionalnosti. Izvan svakog očekivanja je, primjerice, podatak da je podrška ustavnom demontiranju kantonalne strukture FBiH najmanje intenzivna kod građana srpske nacionalnosti²², te da je, što se ove etničke skupine tiče, značajno manja na prostoru RS od one u FBiH.²³ Ide li se, pak, korak dalje, još dublje se može ući u strukturu onih koji se u RS-u odupiru ideji o demontaži kantonalne

strukture FBiH. Ta vrsta otpora, naime, odlika je niže obrazovanih segmenata stanovništva.²⁴ Izvan očekivanja je, međutim, i spoznaja da otpor ustavnom demontiranju kantonalne strukture FBiH nije odlika Hrvata u BiH. Dapače. Preko sedam desetina njih, prema provedenom istraživanju, podupire upravo to, ukidanje kantonalne podjele FBiH.²⁵ Provedeno istraživanje pokazuje i kojem se dijelu hrvatskog stanovništva ta činjenica ima zahvaliti. Ukratko, kantonalnu podjelu ne podržava preko četiri petine populacije iznad 40 godina starosti. Kod one, međutim, ispod te životne granice, pada i potpora ustavnom demontiranju kantonalne strukture Federacije na razinu ispod 50%.²⁶ Drugi pravac ustavnih promjena, kojeg – nakon potpore kantonalnoj demontaži FBiH – podržava relativno najveći udio bh. građana, je pravac po kojem bi *u prvoj fazi ustavnih promjena trebalo ukinuti kantonalnu podjelu FBiH, a u drugoj razmišljati i o opravdanosti entitetske strukture*. I ovaj pravac ustavnih reformi ima potporu kod preko 2/3 bh. stanovništva iznad 20 godina starosti.²⁷ U odnosu njega su, međutim, na razini BiH, registrirana i značajna odstupanja unutar nekih stratumata. Radi se, prije svega, o odstupanjima u raspoloženju građana dvaju entiteta, ali i građana praćenih etničkih stratumata. Potpora ovakvom smjeru promjena je, naime, radikalno manja u RS od one u FBiH, ali i kod građana srpske nacionalnosti u odnosu na sve ostale.²⁸ Značajna odstupanja su, potom, registrirana i između muškog i ženskog dijela stanovništva unutar etničkih stratumata – unutar svih osim srpskog. U nekima od njih ta odstupanja prelaze sva moguća očekivanja.²⁹ Značajna odstupanja su, na koncu, zabilježena i unutar nekih etničkih skupina ovisno o tome u kojem dijelu BiH žive. Apostrofirani pravac promjena, primjerice, mnogo

¹⁸ Ukidanje kantonalne podjele FBiH podržava 73% svih građana s nepotpunom ili potpunom osnovnom školom, 79% njih sa srednjom školom, 88% s višom školom ili fakultetom, te 90% s magisterijem ili doktoratom znanosti.

¹⁹ Čak 88% građana FBiH, ali i tek 67% njih u RS-u, podržava ovakav smjer ustavnih potpora.

²⁰ Konkretno, potporu ustavnj demontaži kantonalne podjele FBiH, iskazuje 84,4% žena FBiH (u odnosu na 91,2% muškog dijela stanovništva ovog entiteta), ali i samo 61,5% žena RS-a (u odnosu na 72,4% muškog dijela stanovništva)

²¹ Ukidanje kantonalne podjele FBiH podržava 89% Bošnjaka i 86% „ostalih“.

²² Ukidanje kantonalne strukture FBiH podržava 67% bh. Srba, ali i samo 60,5% žena te etničke grupacije

²³ Na prostoru FBiH ustavno demontiranje kantonalne strukture FBiH podržava 74% građana, dok je takva potpora identificirana kod samo 57% građana u RS-u

²⁴ Ukidanje kantonalne podjele, naime, podržava 86,1% građana RS-a s višom školom, fakultetom, magisterijem i doktoratom, ali i samo 62,4% njih s osnovnom ili srednjom školom.

²⁵ Za ustavne promjene kojima bi se ukinula kantonalna struktura FBiH, izjasnilo se 73% bh. Hrvata.

²⁶ Ukidanje kantonalne podjele FBiH podržava 49,8% Hrvata u dobi 20-30 godina starosti, 48,4% između 31-40 godina, 81,4% starosti 41-50 godina, 81,8% dobi 51-60 godina i čak 82,4% sa 61 godinu i više.

²⁷ Takav pravac promjena podržava 68% svih građana

²⁸ Potporu logici, po kojoj bi u prvoj fazi ustavnih promjena trebalo ukinuti kantonalnu podjelu FBiH, a u drugoj razmišljati i o opravdanosti entitetske strukture, iskazalo je 74% građana FBiH, ali i samo 57% onih s prostora RS-a, a potom i 77% Bošnjaka, 64% „ostalih“, 63% Hrvata, te svega 57% Srba.

²⁹ Najveća odstupanja su u skupini „ostalih“, u kojoj potporu dvostupanjskim promjenama – kojima bi se prvo uklonilo kantone, a potom na dnevni red stavili i entiteti – iskazuje 86,3% žena i tek 31,4% muškaraca, potom kod građana hrvatske nacionalnosti, kod kojih takve promjene podržava 70,4% žena i 53,9% muškaraca, te na koncu kod Bošnjaka, kod kojih lojalnost apostrofiranim promjenama izražava 84% muškog i 69,3% ženskog stanovništva.

intenzivnije podržavaju Srbi i Hrvati koji žive u FBiH od onih s prostora RS-a, ali i segment „ostalih“ s prostora RS-a u odnosu na isti segment stanovništva iz FBiH.³⁰

Dvotrećinska većina svih građana bi, istina, podržala i ustavne promjene, kojima se ne bi diralo u entitetsku strukturu, a broj kantona bi se smanjio sa deset na 5-6.³¹ U odnosu na iskazanu potporu su, na razini ukupnog uzorka, također zabilježena izvjesna odstupanja. Jedno od njih se, primjerice, odnosi na razlike u potpori koju ovom pravcu ustavnih promjena iskazuju različiti obrazovni stratumi. Najveća potpora je zabilježena kod najmanje obrazovanih građana i ima trend kontinuiranog pada s porastom razine obrazovanja.³² Takva se pravilnost, međutim, ima zahvaliti isključivo strukturi potpore na prostoru FBiH. Još konkretnije, promatra li se dva entiteta odvojeno, u odnosu na potporu pojedinih obrazovnih segmenata stanovništva na prostoru RS se radi o potpuno suprotnom trendu – potpora raste s razinom obrazovanja.³³ Teorijski značajne razlike potpori ovako strukturiranim ustavnim promjenama identificirane su i među građanima dvaju entiteta. Podržavaju ih skoro četiri petine njih na prostoru RS-a, dok bi uz iste stala tek tropetinska većina građana s prostora FBiH.³⁴ Razlike, na koncu, postoje i među pripadnicima praćenih etničkih stratuma. Potpora ustavnim promjenama, kojima se ne bi diralo u entitetsku strukturu, a broj kantona bi se smanjio sa deset na 5-6, najizraženija je kod građana srpske nacionalnosti, relativno manje kod bošnjačke, a teorijski značajno manja kod hrvatske populacije. Kod segmenta „ostalih“, pak, ovakav pravac ustavnih promjena mogao bi računati na potporu ispod trećine svih građana ove grupacije.³⁵ Kod ovih posljednjih posebno maloj potpori ovako zamišljenim ustavnim promjenama

je sklon muški dio stanovništva – tek nešto više od desetine ukupne muške populacije „ostalih“.³⁶ Razlike su, na koncu, nesporne i prati li se potpora ustavnim promjenama – po kojima se ne bi diralo u entitetsku strukturu, a smanjio bi se broj kantona – unutar pojedinih etničkih stratuma, ovisno o tome u kojem dijelu BiH njihovi pripadnici žive. Na prostoru RS je, naime – s izuzetkom Hrvata – intenzivnija potpora kod pripadnika svih etničkih skupina u odnosu na njihove sunarodnjake u FBiH.³⁷ Građanima, uključenima u istraživanje, ponuđeno je i rješenje po kojem bi se provedenim ustavnim promjenama ukinula entitetska podjela i uspostavila podjela BiH na multietničke regije. Takav pravac ustavnih promjena bi, na razini BiH, podržalo tek nešto više od polovine ukupnoga stanovništva.³⁸ No, i pored toga su zabilježena neka, istina očekivana, odstupanja. Potpora ovako koncipiranim promjenama je, naime, značajno veća na prostoru FBiH u odnosu na onu u RS-u, ali i značajno manja unutar srpskog dijela bh. građana u odnosu na sve ostale.³⁹ Što se, pak, bh. Srba tiče, posebice izostaje potpora ovom pravcu promjena kod muškog dijela populacije.⁴⁰

Apsolutno najmanju potporu, promatrano na razini ukupnog uzorka, građani BiH iskazuju rješenjima po kojima bi se, budućim ustavnim promjenama, pored postojeća dva (RS i FBiH) formirao i treći entitet. Takav pravac promjena bi, naime, spremno bilo podržati tek nešto više od četvrtine ukupne populacije iznad dvadeset godina starosti.⁴¹ Sklonost troentitetskoj BiH posebno je irelevantna kod ženskog dijela populacije.⁴² Promatrano na razini dvaju entiteta ta vrsta potpore bitno je veća u RS-u od one na prostoru FBiH.⁴³ Najzanimljiviji je, međutim, podatak da veću potporu troentitetskoj ustavnoj strukturi BiH iskazuju građani srpske, nego populacija hrvatske nacionalne skupine.⁴⁴

³⁰ Apostrofirani pravac ustavnih promjena podržava 77,1% Srba s prostora FBiH, i samo 54,4% njih iz RS-a, potom 64,4% Hrvata iz FBiH i 48,1% njih iz RS-a, te 79,6% „ostalih“ iz RS-a i 51,4% iz FBiH.

³¹ Pozitivan stav o takvoj vrsti promjena identificiran je kod 66% svih građana.

³² Potporu ovoj vrsti ustavnih promjena dalo bi 69% građana sa osnovnom, 67% sa srednjom, 62% s višom školom i fakultetom, te svega 32% onih s magisterijem ili doktoratom znanosti

³³ Potporu ustavnim promjenama, kojima bi se zadržala entitetska struktura, a smanjio broj kantona u FBiH, u RS-u iskazuje 75,7% građana s osnovnom i srednjom, te 81,5% onih s višom školom, fakultetom, te magisterijem i doktoratom znanosti

³⁴ Potpora je, preciznije, identificirana kod 77% građana RS-a, te kod 59% njih u FBiH.

³⁵ Ovakav pravac ustavnih promjena podržava 78% Srba, 64% Bošnjaka, 54% Hrvata, te 29% „ostalih“

³⁶ Ovakav pravac ustavnih promjena podržava 40,2% žena i tek 12,4% muškaraca skupine „ostali“

³⁷ Potporu ustavnim promjenama, kojima bi se zadržala entitetska struktura, a smanjio broj kantona u FBiH, iskazuje 56,9% Hrvata s prostora FBiH i tek 15,5% onih iz RS-a, 62,3% Bošnjaka FBiH i čak 81,6% njih iz RS-a, 60,9% Srba FBiH i 79,4% Srba iz RS, te 11,7% „ostalih“ iz FBiH i 49,6% iz RS-a

³⁸ Potpora je identificirana kod 55% građana.

³⁹ Ovakvo koncipirane promjene bi podržalo 65% građana FBiH i samo 39% njih u RS-u. Promjene bi, potom, podržalo 76% građana iz segmenta „ostali“, 65% Hrvata i Bošnjaka, ali i samo 34% Srba.

⁴⁰ Ovakvo zamišljene ustavne promjene podupire 40,5% žena i tek 29,1% muškaraca srpske nacionalnosti

⁴¹ Potpora toj vrsti promjena identificirana je kod 28% stanovništva

⁴² Potporu troentitetskom rješenju iskazalo bi 33% muškaraca i tek 22% žena BiH.

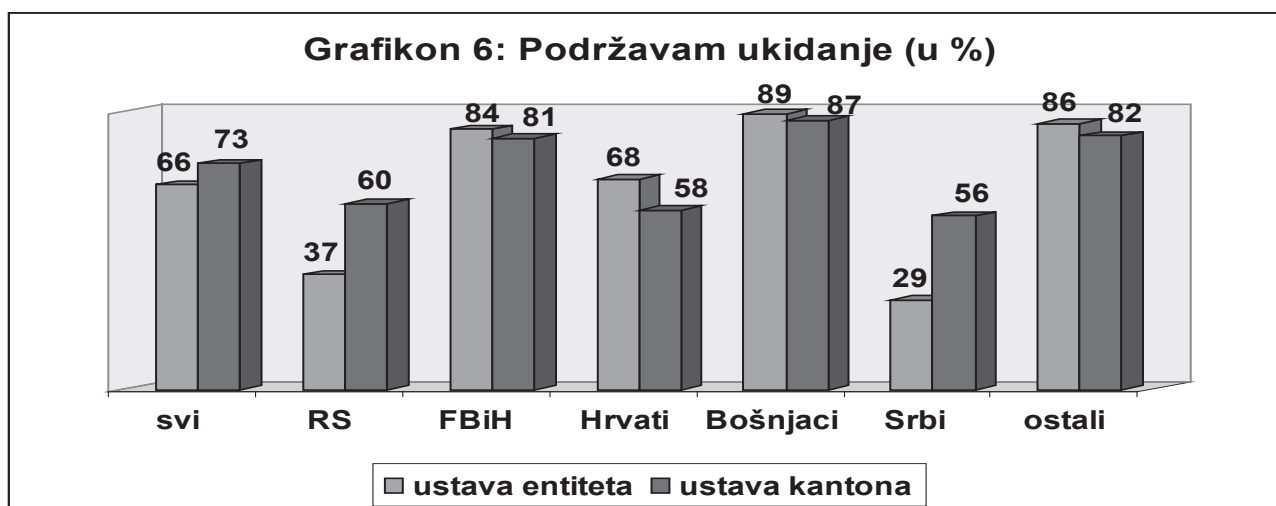
⁴³ Troentitetsku ustavnu podjelu podržava 43% građana RS-a i tek 18% njih u FBiH

⁴⁴ Troentitetsku ustavnu strukturu podupire 50% Srba, 48% Hrvata, 9% Bošnjaka i 5% „ostalih“

No, iskazana potpora i unutar tih dviju etnija se treba zahvaliti puno više muškom nego ženskom dijelu stanovništva.⁴⁵ U vezi s navedene dvije etničke grupacije je, na koncu, zanimljiv i još jedan podatak. Kod hrvatskog dijela stanovništva potpora troentitetskoj strukturi BiH pada s rastom životne dobi, dok se kod bh. Srba radi o potpuno suprotnom trendu.⁴⁶ Zanimljivo je, na koncu, da je potpora troentitetskoj strukturi kod građana srpske nacionalnosti relativno izbalansiran, neovisno o tome u kojem dijelu BiH žive. Što se, pak, Hrvata tiče potpora troentitetskoj ustavnoj strukturi uopće nije identificirana među onima koji žive na prostoru RS-a.⁴⁷

4. PRAVO NA ENTITETSKE I KANTONALNE USTAVE

Jedno od pitanja, u vezi s kojima se vode rasprave, je i pitanje *koliko je ustava* BiH potrebno. Prema postojećim rješenjima, naime, najviši akt kojim se reguliraju odnosi i u entitetima i u kantonima su, osim Ustava BiH, i ustavi entiteta i kantona. U javnim raspravama se, pak, mogu sresti mišljenja da se time onemogućava vertikalni ustroj zemlje kao pretpostavka njezina uspješnog funkcioniranja. Što o tome misle građani? Empirijski rezultati ne iznenađuju. Dapače. (Grafikon 6).

Na razini ukupnoga uzorka, prema tome, zabilježeno je većinsko raspoloženje za ustavne promjene kojima bi se odustalo od ustava kao najvišeg akta kojim se reguliraju odnosi i u entitetima i u kantonima. Na razini ukupnog uzorka, potom, nisu registrirana značajnija odstupanja ni u vezi sa spolnim i dobnim pripadanjem, ni u vezi s razinom obrazovanja. No, zato su neupitna odstupanja koja su u vezi s etničkim pripadanjem, ali i ovisno o tome u kojem entitetu građani žive. Preko četiri petine građana FBiH, naime, podržava ustavno brisanje postojećeg rješenja. Postotak, pak, onih koji ta uvjerenja dijele u RS – koji bi bili spremni podržati brisanje ustavnog rješenja po kojem pravo na ustav gubi i entitet - je bitno manji. Građani srpske nacionalnosti i inače – promatrano na razini BiH – nisu skloni rješenju po

kojem bi entiteti izgubili pravo na entitetski ustav. Promatra li se, pak, distribucija srpske populacije po entitetima, ispodpolovičan je udio čak i Srba iz FBiH koji bi podržali ukidanje entitetskih ustava.⁴⁸

5. USTAVNE REFORME I SUDSKA VLAST

Sudbena vlast BiH je jedno od pitanja u vezi s kojim su podjele u BiH najizraženije. Prema postojećem ustavnom rješenju, naime, sudbena vlast se, izuzme li se Sud BiH, zaustavlja na razini entiteta. Ta činjenica, pak, čest je povod ustavnim stručnjacima za tezu kako je na nivou BiH nedovršen jedan stup u trodiobi vlasti – sudbena vlast. A to, onda, znači da ustavne reforme ne bi smjele zaobići ni ovu vlast na način da omogućće dovršetak njezine ustavne vertikale. Ima li za

⁴⁵ Troentitetsku ustavnu strukturu kod bh. Hrvata podržava 66,4% muškaraca i 33,5% žena, a kod bh. Srba 59,7% muškaraca i 38,4% žena

⁴⁶ Troentitetsku strukturu BiH, primjerice, podržava 87,2% Hrvata u dobi 20-30 godina i samo 20,5% njih u dobi 61 godina i više. Kod bh. Srba, pak, takvu strukturu podržava 34,6%

građana u dobi 20-30 godina i 60,2% njih u dobi 61 godina i više

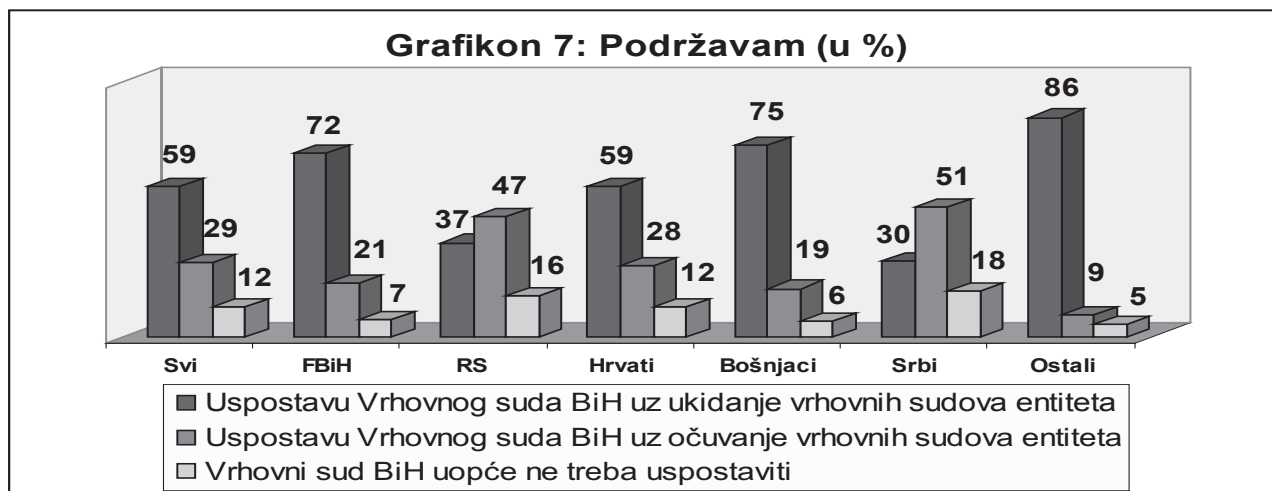
⁴⁷ Potporu troentitetskoj podjeli BiH iskazuje 46,7% Srba FBiH i 50,0% njih iz RS-a, te 51,1% Hrvata FBiH i 0% njih u RS-u

⁴⁸ Ustavno brisanje prava na ustav entiteta podržava 27,7% Srba iz RS-a, ali i samo 46,5% onih u FBiH.

takav pravac ustavnih promjena utemeljenja i u raspoložuju građana BiH? Što oni u vezi s tim misle? Ispitanicima, koji su sudjelovali u istraživanju, ponuđena su tri rješenja. Od

njih se, pri tome, tražilo opredjeljenje za rješenje koje, uvažavajući bh. realitet, smatraju najoptimalnijim. A, dobiveni rezultati ohrabruju (Grafikon 7).

Grafički pokazatelji upućuju na dominantno uvjerenje na razini BiH kako bi ustavnim reformama trebalo dovršiti uspostavu i stuba sudske vlasti i to na način da se uspostavi Vrhovni sud BiH uz istodobno ukidanje vrhovnih sudova entiteta. Ovakvo uvjerenje je tim više izraženo što je veća razina obrazovanja bh. građana.⁴⁹ Istina je, doduše, da je potpora ovakvom ustavnom rješenju značajno veća na prostoru FBiH nego u RS. Istina je i da je ona naglašenija kod Bošnjaka i posebice „ostalih“, ali i kod Hrvata, nego kod građana srpske nacionalnosti. Ali, nedvojbeno je da i bh. Srbi u velikoj većini podržavaju potrebu ustavne reforme sudske vlasti koja, među inim, podrazumijeva i uspostavu Vrhovnoga suda BiH. Pri tome je, po svemu sudeći, relativno manje važno ide li to opredjeljenje po ponuđenom scenariju ukidanja vrhovnih sudova entiteta ili, pak, uz njihovo zadržavanje. Puno veću težinu, drugim riječima, ima spoznaja da manje od petine svih građana srpske nacionalnosti – među njima je značajno brojniji muški dio populacije⁵⁰ – dijeli uvjerenje da Vrhovni sud BiH uopće ne treba uspostavljati. Važna je, potom, i struktura potpore potrebi uspostave Vrhovnoga suda BiH u RS-u. Prema rezultatima istraživanja ona – u formi

potpore jednom od dva scenarija utemeljenja ovog suda – dostiže razinu koju, iako je ona viša kod žena, mnogi nisu smatrali realnom.⁵¹

6. USTAVNO REGULIRANJE POLOŽAJA KONSTITUTIVNIH NARODA I NACIONALNIH MANJINA

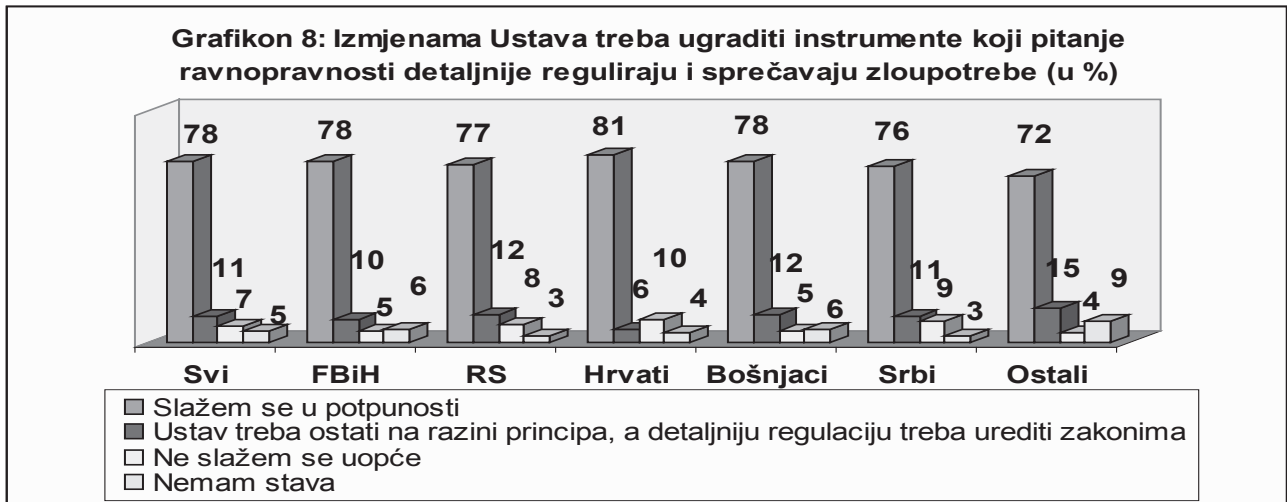
Što je s položajem konstitutivnih naroda, ali i nacionalnih manjina u BiH? Jesu li i u vezi s tim potrebne kakve intervencije u postojeći ustav? I, ako jesu, o kakvim se intervencijama radi? *Pitanje ravnopravnosti konstitutivnih naroda* je, naime, dio ustavne materije i postojećih ustava – Ustava BiH i ustava dvaju entiteta. U stvarnosti, međutim, princip ravnopravnosti je često ugrožen. Stoga postoje mišljenja kako bi izmjenama Ustava BiH trebalo ugraditi instrumente koji pitanje ravnopravnosti detaljnije reguliraju i onemogućuju izigravanje ovog principa. Slažu li se s takvim mišljenjima i građani BiH? Ispitanicima, uključenima u istraživanje, s ciljem da se na postavljeno pitanje dođe do odgovora, ponuđeno je više mogućnosti između kojih su se trebali opredijeliti. Dobiveni rezultati također ohrabruju (Grafikon 8).

⁴⁹ Karakteristično je za 54% građana s osnovnom, za 59% njih sa srednjom, za 61% s višom školom i fakultetom, te za 68% građana BiH s magisterijem i doktoratom znanosti.

⁵⁰ Na razini BiH samo 9,9% žena srpske nacionalnosti negira potrebu uspostave Vrhovnog suda BiH. Njihovo uvjerenje, međutim, dijeli čak 24,7% muškog stanovništva ove

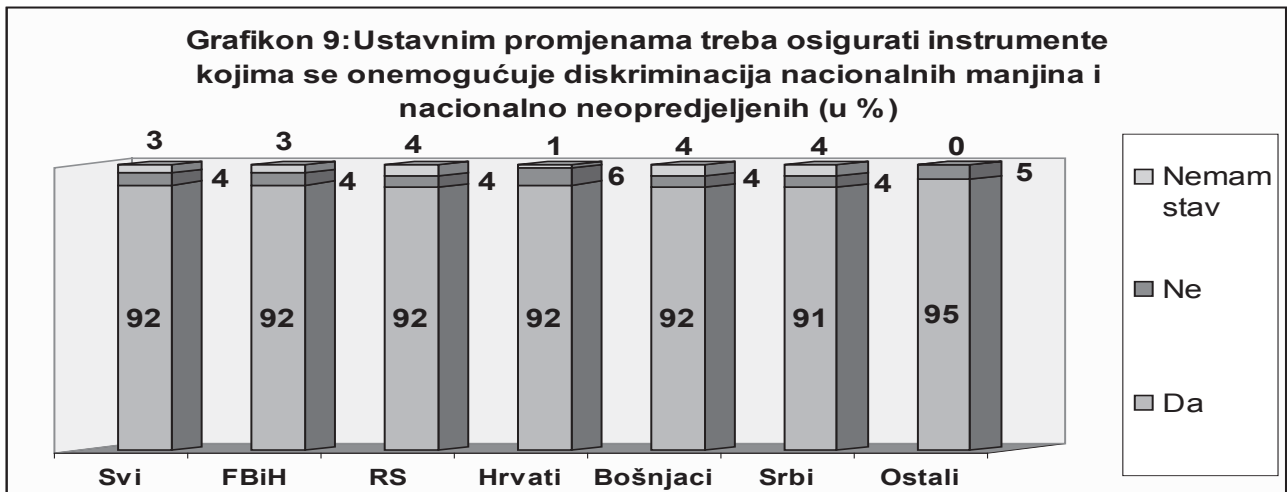
etničke grupacije.

⁵¹ Za razliku od muškaraca, kod kojih 76,1% podržava uspostavu Vrhovnog suda BiH, a 23,2% ih dijeli uvjerenje kako takva institucija nije potrebna, čak 90,8% žena RS-a se svrstavaju u pobornike potrebe uspostave najviše sudske institucije na razini BiH.

Grafički pokazatelji, naime, ukazuju na visoku stopu društvenog konsenzusa u BiH u vezi s potrebom da se, ustavnim reformama, u Ustav BiH ugrade instrumenti koji pitanje ravnopravnosti reguliraju detaljnije nego danas i koji isključuju mogućnost da taj princip bude izigran. Većina od skoro četiri petine odlika je, kako ukupne populacije, tako i svih promatranih segmenata stanovništva. S druge strane, nisu rijetka mišljenja da je postojećim

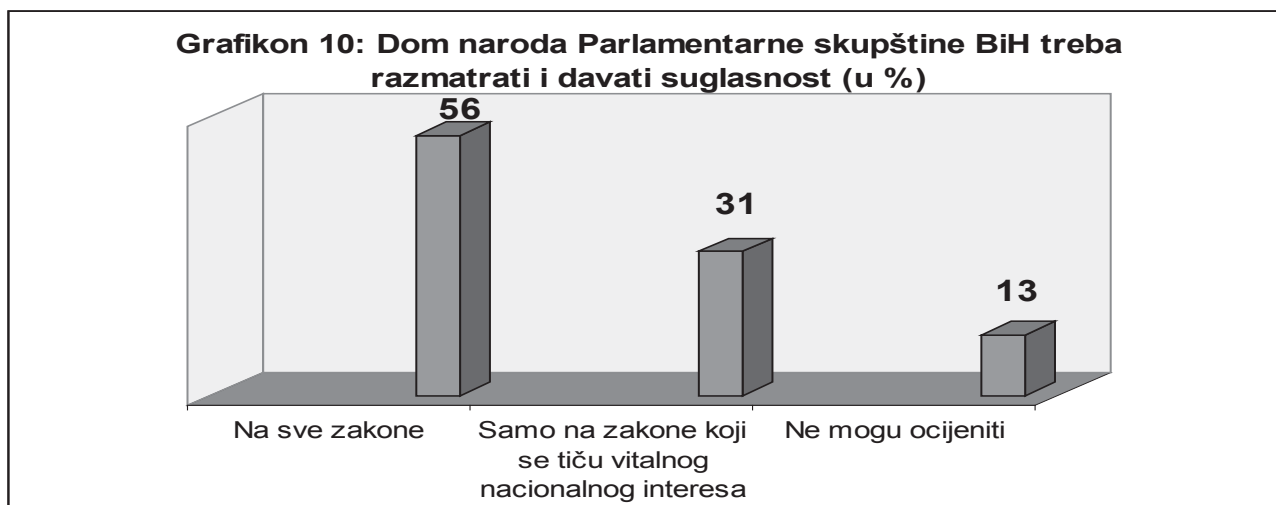
Ustavom na neadekvatan način reguliran i položaj nacionalnih manjina, kao i nacionalno neopredjeljenih građana BiH. Stoga je bilo zanimljivo čuti mišljenja građana i u vezi s tim. Dije li i oni to uvjerenje? I smatraju li da bi ustavnim promjenama trebalo osigurati instrumente kojima se onemogućava diskriminacija ovih dijelova stanovništva? Empirijski pokazatelji ne ostavljaju prostor za bilo kakvu sumnju (Grafikon 9).

7. VITALNI NACIONALNI INTERES KAO USTAVNA KATEGORIJA

Vitalni interes konstitutivnih naroda je jedna od sastavnica postojećeg Ustava BiH. U stvarnosti, međutim, on se shvaća veoma široko. Tako postavljen, s druge strane, vitalni nacionalni interes nerijetko je u funkciji blokiranja funkcioniranja državnih institucija. Slažu li se s tim građani BiH? I smatraju li da bi u vezi s vitalnim nacionalnim interesom bilo

uputno izvršiti određene reforme postojećeg ustava? Da bi se do odgovora na ta pitanja došlo, građanima, uključenim u istraživanje, postavljena su dva pitanja. Prvo se tiče nadležnosti Doma naroda Parlamentarne skupštine BiH. Treba li, još konkretnije, *Dom naroda razmatrati i davati suglasnost na sve zakone ili samo na one koji se tiču vitalnih nacionalnih interesa?* Dobiveni rezultati ne idu u prilog onima koji promjene postojećeg rješenja zagovaraju (Grafikon 10).

Promatranonarazini ukupnoga uzorka - nema dvojbi. I danas je dominantno uvjerenje kako konceptualno ne bi trebalo ništa bitno mijenjati. Još konkretnije, i dalje bi u ustavnom tekstu trebalo zadržati odredbu po kojoj bi Dom naroda u Parlamentarnoj skupštini razmatrao i davao suglasnost na sve zakone. Zanimljivo je da se, promatrano na razini ukupnoga uzorka, u principu ne može govoriti ni o teorijski značajnim odstupanjima ili trendovima u praćenim segmentima stanovništva – među spolnim i starosnim stratumima, unutar dvaju entiteta, ali i unutar praćenih etničkih segmenata. O određenim trendovima se može govoriti jedino unutar različitih obrazovnih segmenata. Promatra li se, dakle, ukupni uzorak kroz prizmu praćenih obrazovnih segmenata, u odnosu između opredjeljenja, po kojem se Domu naroda daje mandat za usvajanje svih zakona, i razine obrazovanja dobi postoji odnos obrnute proporcije – viši stupanj obrazovanja, manja potpora apostrofiranom mandatu Doma naroda. S druge strane, postoji odnos upravne proporcije između razine obrazovanja i opredjeljenja da se ovlasti Doma naroda protežu samo na zakone koji se tiču vitalnog interesa. Dakle, viša prosječna naobrazba, viši stupanj potpore navedenoj nadležnosti Doma naroda.⁵²

Prate li se, međutim, sociodemografska obilježja unutar pojedinih segmenata stanovništva, navedenim se razlikama pridružuju i neke druge. Tako je,

primjerice, uvjerenje kako u Ustavu treba zadržati postojeću odredbu, po kojoj Dom naroda razmatra i daje suglasnost na sve zakone, kod hrvatskog dijela ukupne populacije značajno više indikativno za muškarce nego za žene, dok Bošnjake i „ostale“ karakterizira prevaga na drugoj, strani žena.⁵³ Razlike su, potom, evidentne i kod obrazovnijeg dijela populacije promatra li se ona kroz prizmu spolnog pripadanja. Žene, primjerice, s višom školom i fakultetom, magisterijem i doktoratom znanosti pokazuju značajno veći stupanj sklonosti rješenju kako Dom naroda državnog parlamenta i u budućnosti treba razmatrati i davati suglasnost na sve zakone.⁵⁴ Ali zato su muškarci viših razina obrazovanja teorijski značajno skloniji uvjerenju kako postojeće ustavno rješenje nije najbolji izbor i kako bi, ustavnim promjenama, tu ovlast Doma naroda trebalo reducirati samo na one zakone koji se tiču vitalnog nacionalnog interesa.⁵⁵

Odnos prema vitalnom nacionalnom interesu testiran je, potom, i kroz još jednu prizmu. Nerijetka su, naime, mišljenja – među građanima i predstavnicima domaćih političkih elita, ali i u krugovima međunarodne zajednice i njezinim institucijama u BiH – da se institut vitalnog nacionalnog interesa često koristi kako bi se blokirao rad Parlamentarne skupštine BiH u pitanjima koja s vitalnim nacionalnim interesom nemaju nikakve veze. Iz navedenih krugova, sukladno tome, nisu

⁵² Da treba zadržati postojeće ustavno rješenje, po kojem Dom naroda treba razmatrati i davati suglasnost na sve zakone slaže se 61% građana s osnovnom, 59% sa srednjom, 44% s višom školom i fakultetom, te 42% s magisterijem ili doktoratom znanosti. Da se, pak, te ovlasti Doma naroda trebaju odnositi samo na zakone koji se tiču vitalnog nacionalnog interesa slaže se 21% ispitanika s osnovnom, 28% sa srednjom, 46% s višom školom ili fakultetom, te 58% s magistara i doktora znanosti.

⁵³ Da Dom naroda treba zadržati današnje nadležnosti slaže

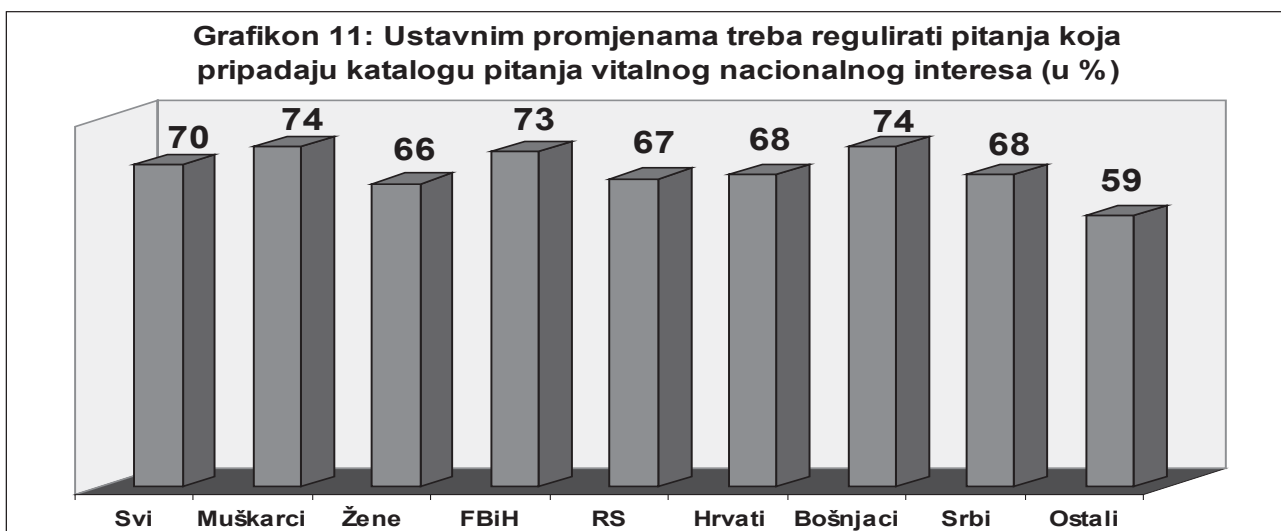
se 64,2% Hrvata i 47,2% Hrvatica, 51,5% Bošnjaka i 61,4% Bošnjakinja, te 66,3% muškaraca i 79% žena kod segmenta „ostalih“. Kod srpske populacije te razlike nemaju intenzitet za koji se može reći kako je teorijski relevantan

⁵⁴ Takvo opredjeljenje karakterizira 53,9% svih žena s naobrazbom razine viša škola i više, ali i samo 36,8% njihovih muških kolega.

⁵⁵ Potrebi takvih ustavnih promjena priklanja se 53,2% muškaraca s višom školom i fakultetom, te magisterijem i doktoratom znanosti, ali i samo 36,5% njihovi kolegica

rijetki i prijedlozi kako bi se ustavnim promjenama trebalo *regulirati popis pitanja koja spadaju u katalog pitanja vitalnih nacionalnih interesa*. Kakav odnos prema tim prijedlozima imaju građani BiH?

Promatrano na razini ukupnog uzorka, opredjeljenje za takvu vrstu promjena uopće nije sporno. U prilog tome, uostalom, i slijedeći pokazatelji (Grafikon 11).

Uđe li se, međutim, nešto detaljnije u strukturu prikazanih grafičkih podataka, moguće je doći do odgovora na pitanja koja bi se, eventualno, u vezi s nekima od njih mogla nametnuti. Evidentno je, primjerice, da apostrofirani smjer ustavnih promjera nešto intenzivnije podržavaju muškarci nego žene. Promatrano na razini zemlje, naglašenija sklonost muškaraca ovakvom smjeru ustavnih promjena najindikativnija je kodgrađana hrvatske nacionalnosti. Kod bh. Srba, međutim – ali i građana koji su u istraživanju svrstani u grupaciju „ostali“ – potpora navedenim ustavnim promjenama izraženija je kod ženske populacije.⁵⁶ Promatra li se, međutim, struktura spolne potpore ovako projiciranim ustavnim promjenama na razini entiteta, evidentno je da se intenzivnija potpora muškog dijela bh. građana ima zahvaliti isključivo većoj sklonosti ustavnom definiranju paketa vitalnih nacionalnih interesa kod muškog dijela populacije na području FBiH.⁵⁷

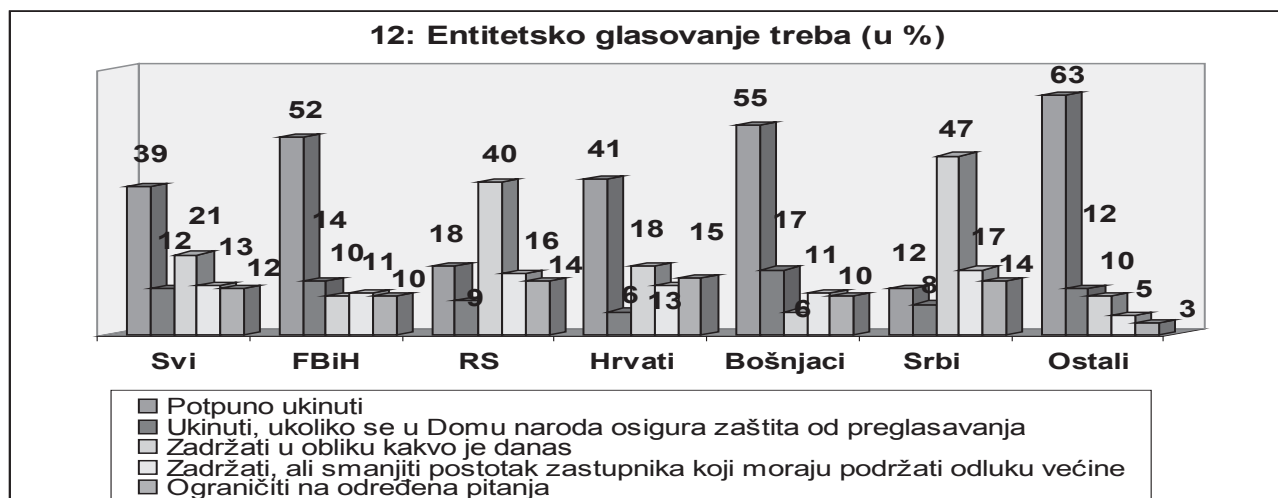
8. ODNOS PREMA ENTITETSKOM GLASOVANJU U PARLAMENTARNOJ SKUPŠTINI BIH

Postojećim Ustavom BiH instaliran je institut tzv. entitetskog glasovanja. Pojednostavljeno, da bi jedan zakon dobio zeleno svijetlo u Zastupničkom

domu Parlamentarne skupštine BiH, on mora osigurati dvije vrste većine – većinu svih zastupnika Zastupničkog doma, te većinu zastupnika iz svakog od dvaju bh. entiteta. U bh. javnosti, ali i u institucijama EU, u vezi s tom tehnologijom izglasavanja zakona se često daju sresti mišljenja kako se tim institutom blokira funkcioniranje države i državnih institucija. Sukladno tome se ističe i potreba ustavnih promjena kojima bi se dokinuo ili barem radikalno reformirao institut entitetskog glasovanja. Što, međutim, o svemu tome misle građani BiH? Podupiru li i oni, ili barem većina njih, pravac ustavnih promjena kojima bi bila omogućena suštinska reforma, ili pak potpuno dokidanje entitetskog glasovanja? Ako je temeljem provedenog istraživanja suditi, još uvijek – a, po svemu sudeći, ni u bliskoj budućnosti – ne postoji raspoloženje za ukidanje entitetskog glasovanja (Grafikon 12).

⁵⁶ Potporu ustavnom definiranju paketa vitalnih nacionalnih interesa iskazuje 84,1% Hrvata i 55,1% Hrvatica, 79,8% Bošnjaka i 67,6% Bošnjakinja, 65,6% Srba i 70,1% Srpkinja, te 55,1% muškaraca i 61,7% žena iz reda „ostalih“.

⁵⁷ Potporu ustavnom definiranju paketa vitalnih nacionalnih interesa iskazuje 79% muškaraca i 66,4% žena FBiH, te 67,2% muškaraca i 66,2% žena RS-a

Na razini ukupnog uzorka, naime, raspoloženje građana za i protiv entitetskog glasovanja je bukvalno podijeljeno. Polovina svih građana, naime, podržava bezuvjetno ili, pak, ukidanje entitetskog glasovanja pod određenim pretpostavkama. Nešto manje njih, iako ne značajno manje, podržava zadržavanje entitetskog glasovanja, u obliku u kojem ono egzistira danas ili, pak, u nešto reduciranijoj i korigiranoj formi u odnosu na postojeću. Problem je, međutim, u potpori ukidanju entitetskog glasovanja promatra li se ona kroz ustavno bitne segmente bh. društva. Grafički podaci (Grafikon 13), pri tome, omogućuju i lokaciju nedostatka navedene vrste potpore. Nedvojbeno je, naime, da se nju ne može tražiti u potpori koje opredjeljenje za ukidanje entitetskog glasovanja ima na prostoru Federacije – na kojem ta potpora uopće nije upitna. Ona, potom, nije upitna ni kod građana Bošnjačke nacionalnosti, te onih koji su, za potreba ovog istraživanja, svrstani u skupinu „ostalih“. No, zato se o potpori ukidanju entitetskog glasovanja ni u kojem slučaju ne može govoriti, na razini zemlje promatrano, kod bh. Srba. Takva vrsta potpore, neovisno je li u pitanju bezuvjetna ili ona s određenim ograničenjima, identificirana je tek kod svakog petog građanina srpske nacionalnosti. Promatra li se, pak, potpora ukidanju entitetskog glasovanja na razini RS-a, jasno je kojem dijelu srpske populacije u BiH treba više zahvaliti za ovakvo raspoloženje. Na to, uostalom, upućuju i empirijski pokazatelji, dobiveni istraživanjem.⁵⁸ Na koncu, potpora ukidanju entitetskog glasovanja nije ni kod građana hrvatske nacionalnosti na razini koja bi se, objektivno, mogla očekivati. Nesporno je, naime, da se pripadnici hrvatskih političkih elita često žale kako pozivom na entitetsko glasovanje svoje nacionalne interese u državnom parlamentu, za razliku od Srba i Bošnjaka, Hrvati uopće nisu u mogućnosti zaštititi. Sukladno tome bi, dakako,

bilo logično očekivati i viši stupanj njihove potpore ukidanju ove ustavne mogućnosti. Stvari, međutim, ne izgledaju tako. Ni polovina svih Hrvata, naime, uključenih u istraživanje ne podupiru takav pravac ustavnih promjena.

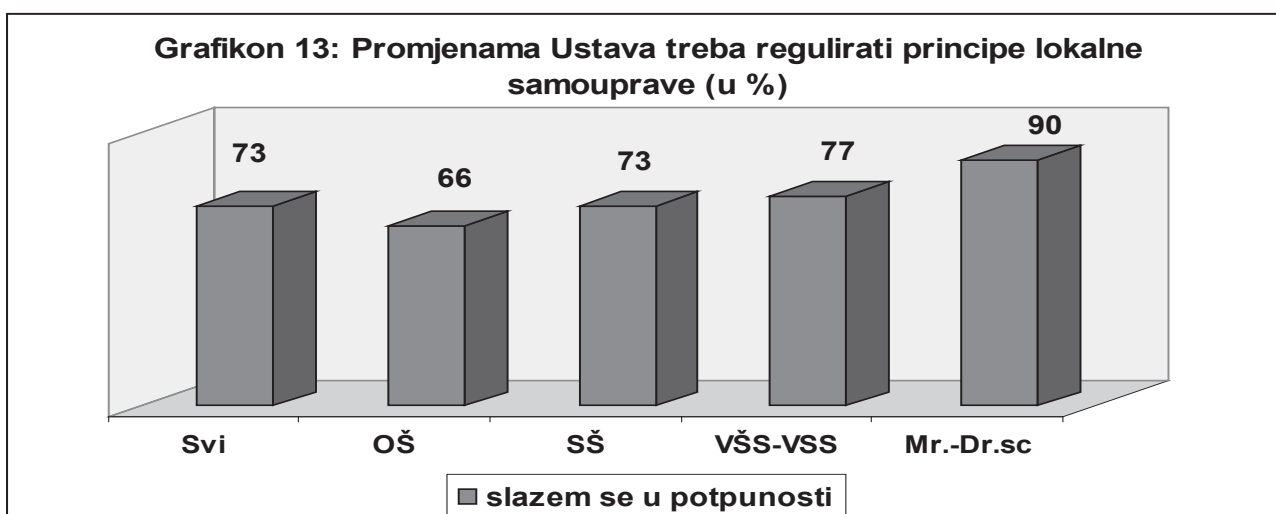
9. PITANJA LOKALNE SAMOUPRAVE, TE GARANCIJA EKONOMSKIH I SOCIJALNIH PRAVA GRAĐANA U PROMJENAMA USTAVA BIH

Pitanje lokalne samouprave se u većini evropskih ustava tretira i kao značajno ustavnopravno pitanje. U Ustavu BiH se, međutim, pitanje lokalne samouprave uopće ne regulira. Sukladno tome, u stručnim i političkim krugovima nisu rijetka mišljenja kako bi ustavne promjene trebalo iskoristiti i kako bi se principe lokalne samouprave uredilo najvišim normativnim aktom zemlje. S druge, pak, strane, ustave većine demokratskih društava odlikuje i ustavna garancija ekonomskih i socijalnih prava njihovih građana. Ta prava su, dakako, svoje mjesto našla i u evropskim konvencijama o temeljnim pravima i slobodama. U Ustavu BiH, međutim, zajamčena nisu ni ekonomska ni socijalna prava građana BiH. Što o svemu tome misle građani? Dije li oni uvjerenje kako ustavnim reformom treba ustavno regulirati pitanje lokalne samouprave? Slažu li se, potom, s mišljenjima kako bi u najvišem normativnom dokumentu BiH zajamčiti posebno trebalo i ekonomska i socijalna prava? I bi li, s druge strane, trebalo osigurati efikasne instrumente za uživanje

⁵⁸ Da entitetsko glasovanje treba ukinuti – bezuvjetno ili pod uvjetom da u Domu naroda bude osigurana zaštita od preglasavanja pri donošenju odluka iz nadležnosti Parlamentarne skupštine BiH – slaže se 19,5% Srba iz Republike Srpske i 34,4% njih s prostora FBiH.

tih istih prava? U vezi s lokalnom samoupravom nema dilema. Dobiveni rezultati empirijskog istraživanja upućuju na dominantno uvjerenje kako je ustavno reguliranje lokalne samouprave jedan od bitnih pravaca ukupne ustavne reforme BiH. Takvo uvjerenje – osim što karakterizira ukupni, u istraživanje uključeni uzorak – odlika je i najvećeg broja segmenata, koji su istraživanjem praćeni. Pri tome, primjerice, nema značajnih teorijskih razlika u uvjerenju građana ovisno o tome kojoj nacionalnoj grupaciji pripadaju, u

kojem entitetu žive, koje su spolne pripadnosti i slično.⁵⁹ Jedino odstupanje, kod kojeg je moguće govoriti o svojevrsnoj pravilnosti, tiče se odnosa prema potrebi ustavnog reguliranja pitanja lokalne samouprave kod pojedinih obrazovnih skupina bh. građana. Generalno, promatrano na razini ukupnog uzorka, a taj sud je evidentan i iz prethodnog grafikona (Grafikon 13), više prosječno obrazovanje podrazumijeva i učestalije slaganje sa stavom kako ustavnom reformom treba i ustavno regulirati principe lokalne samouprave.⁶⁰

U vezi, pak s drugim detaljem, potrebom da se i u Ustavu BiH posebno zajamče ekonomska i socijalna prava, ali i osigura efikasne instrumente za njihovo uživanje, postoji opći društveni konsenzus. Takvu potrebu, naime, nužnom ne smatra tek 4% ispitanika. Pri tome, razlike su gotovo irelevantne i među različitim, u istraživanju praćenim stratumima, ali i među pojedinim segmentima unutar njih.

10. USTAVNA REFORMA I INSTITUT IZVANREDNIH IZBORA

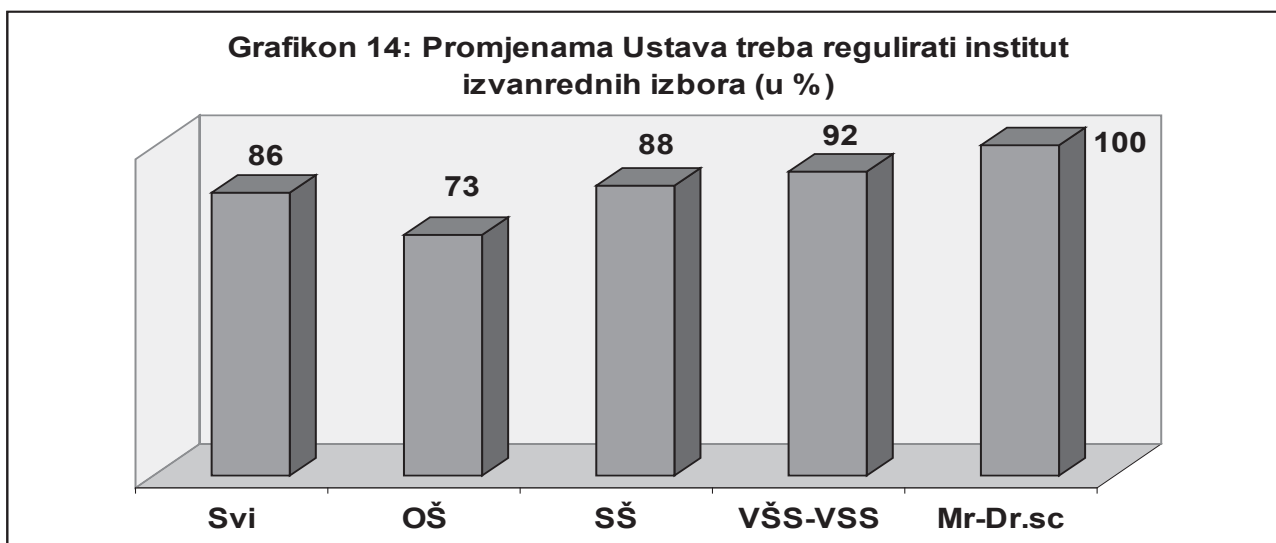
Institut izvanrednih izbora sastavni je dio izbornog sustava svih demokratskih društava. Razlike postoje jedino u uvjetima čije se ispunjavanje propisuje kako bi organizacija izvanrednih izbora bila moguća. Ustav BiH, međutim, a ni izborni zakon također, ne operiraju pojmom izvanredni izbori. Stoga se za njima kao lijekom – bez obzira na poremećaje do kojih, u vremenu između dva izborna ciklusa može doći – ni ne može posegnuti. A posljedice toga su nesagledive – da se produžuje vijek trajanja vlasti koja ne funkcioniše, egzistiranje

koalicija koje ne postoje itd. Koliko se to može tolerirati? I treba li razmišljati o intervencijama u Ustav i zakone kojima se, uvođenjem instituta izvanrednih izbora, takve situacije čine realno nemogućim?

Ako je temeljem provedenog istraživanja suditi, i u vezi s ovom dilemom postoji relativno visoka razina društvenog konsenzusa. Uvjerenje, naime, da reformom ustava zahvatiti treba i institut izvanrednih izbora, karakterizira preko četiri petine svih bh. građana (Grafikon 14).

⁵⁹ Da promjenama ustava treba regulirati principe lokalne samouprave slaže se 68% građana s prostora RS-a i čak 76% njih iz FBiH, 66% Srba, 70% „ostalih“, 71% Hrvata i čak 78% Bošnjaka, 70% žena i 75% muškaraca.

⁶⁰ O istom tipu pravilnosti se, doduše, promatra li se ona na razini entiteta, može govoriti samo u FBiH. U RS-u se, naprotiv, može govoriti o izvjesnom odstupanju. Još konkretnije, navedeni tip uvjerenja na prostoru RS dijeli 63,2% građana s osnovnom školom, njih 69% sa srednjom, 62,8% s višom školom i fakultetom, te 100% s magisterijem ili doktoratom znanosti.

Pri tome, na razini ukupnog uzorka, nije moguće identificirati teorijski značajnije razlike ni između većine promatranih stratuma – dobnih i etničkih skupina, kao i građana u dvaju entiteta. Postoji, istina, izvjesna razlika u potpori ovom ustavnom institutu između muškaraca i žena. No, najznačajnija je razlika između različitih obrazovnih skupina. U vezi s njima se, a to je vidljivo i iz prethodnog grafikona (Grafikon 14), generalno može reći kako postoji odnos upravne proporcije između prosječne naobrazbe i potpore ustavnom reguliranju instituta izvanrednih izbora. Dakle, viša prosječna naobrazba, viši stupanj potpore navedenim ustavnim reformama.

11. ZAKLJUČAK

Javna sučeljavanja političkih elita stvaraju dojam kako ustavna reforma u BiH nema realnih izgleda u skorijoj budućnosti. Provedeno istraživanje, međutim, zrači optimizmom. Istina je, doduše, da ono oslikava raspoloženje bh. građana. Istina je, potom, da ono ne mora biti kompatibilno s raspoloženjem političkih elita. Ali, istina je i to da elite – žele li produljenje potpore za svoj politički program – ne mogu vječno ostati gluhe na signale koji dolaze iz njihove izborne baze. Radi li se, pak, o izbornoj bazi, o punoljetnim građanima BiH, njihova potpora izvjesnom broju ustavnih reformi već danas je neupitna. Postoji, prije svega, opći društveni konsenzus kako bi neke odredbe Daytonškoga sporazuma, kakvo je i pravo na povratak kao pravo koje ne zastarijeva, trebalo pretočiti u novu ustavnu materiju. Nedvojbeno je, potom, i opća društvena potpora ustavnom određenju BiH kao sekularne i socijalne, ali i države koja baštini vrijednosti antifašizma. Visok je stupanj društvene svijesti i

u vezi s tim kako u funkciji drugačije budućnosti ne može biti ni postojeća političko-teritorijalna organizacija BiH, te kako bi je trebalo postaviti na premisama drugačijim od postojećih. Sporna nije ni potpora dovršetku vertikale trećeg stupa u trodiobi vlasti – stupa sudbene vlasti. Razlike, istina, postoje u pristupu kako tu vertikalu treba osigurati. Ali, one ni po čemu pod znak pitanja ne dovode temeljno opredjeljenje. Društveni konsenzus sporan nije ni u vezi s potrebom da se reformom ustava osigura ugradnja instrumenata koji pitanje ravnopravnosti detaljnije reguliraju i onemogućuju izigravanje ovog principa, i posebice instrumenata kojima se onemogućava diskriminacija nacionalnih manjina i nacionalno nepredijeljenih građana BiH. Građani BiH shvaćaju da se nerijetko zloupotrebljava i institut vitalnog nacionalnog interesa, te da bi, sukladno navedenom, ustavnim promjenama trebalo regulirati popis pitanja koja spadaju u katalog pitanja vitalnih nacionalnih interesa. Upitna nije ni svijest, pa i opredjeljenje, da se promjenama ustava reguliraju temeljni principi lokalne samouprave, te ekonomska i socijalna prava građana BiH. Na koncu, uopće se pod znak pitanja ne dovodi potreba da se ustavnom reformom ustavno instalira institut izvanrednih izbora. Postoje, istina i pitanja reforme Ustava u vezi s kojima se ne može konstatirati postojanje potrebnog društvenog konsenzusa. Provedenim istraživanjem identificirana su tri takva pitanja. Jedno od njih se, primjerice, tiče ukidanja ustava kantona i entiteta. Ako je, naime, temeljem istraživanja suditi, dokidanje ustava kantona ima potrebnu društvenu potporu. Za ustave entiteta to se, međutim, ne bi moglo reći. Istina je, doduše, da se, promatrano na razini cijele zemlje, o takvoj potpori može govoriti. No, ona ne postoji i na razini oba entiteta. A ta vrsta potpore je, prema

odredbama postojećeg ustava, sine qua non bilo kakve intervencije u tekst postojećeg ustava. Ne postoji, potom, ni društveni konsenzus o potrebi ustavne redefinicije uloge Doma naroda Parlamentarne skupštine BiH. Većina građana, naime, i danas je uvjerenja kako ovaj parlamentarni dom treba, baš kao i do sada, razmatrati i davati suglasnost na sve zakone koji se usvoje u Zastupničkom domu. Na koncu, raspoloženje građana je podijeljeno i u vezi s potrebom entitetskog glasovanja. No, pri tome je važnije da ukidanje entitetskog glasovanja – neovisno o tome misli li se na bezuvjetno ili ukidanje pod određenim pretpostavkama – uopće nije prihvatljivo građanima RS-a. A to je, kao i u prethodnom slučaju, uvjet bez koga nije moguć ni bilo kakav razgovor koji bi u podtekstu imao njegovo ustavno demontiranje. Pitanja, međutim, u vezi s kojima ne postoji potrebni društveni konsenzus, nisu dominantna i upitnim ne mogu učiniti temeljni sud – da građani BiH podržavaju potrebu ustavnih reformi, te da provedeno istraživanje markira i segmente u vezi s kojima promjene ustava ne bi smjele biti dovedene u pitanje.

Bilješke

- /1/ Dahrendorf, Ralf, *Konflikt und Freiheit: Auf dem Weg zur Dienstklassengesellschaft*, Piper, München, 1972.
- /2/ Dahrendorf, Ralf, *Der Wiederbeginn der Geschichte*, C.H. Beck, München, 2004.
- /3/ O tome detaljnije u Siniša Tatalović, *Politike reguliranja etničkih konflikata*, SAFAX Sarajevo/ STINA Split Broj 5, www.stina.hr/download/servis/broj%205.doc

Literatura

1. Bieber, Florian, *Institucionaliziranje etničnosti*, Međunarodni forum Bosna, Sarajevo, 2004.
2. Dahrendorf, Ralf, *Konflikt und Freiheit: Auf dem Weg zur Dienstklassengesellschaft*, Piper, München, 1972.
3. Dahrendorf, Ralf, *Der Wiederbeginn der Geschichte*, C.H. Beck, München, 2004.
4. Kožul, Franjo, Kukić, Slavo, *Država i nacija: Bosna i Hercegovina – posljednji etapni prostor konsolidacije Europe*, Ekonomski fakultet Mostar, 1999.
5. Kukić, Slavo, *Položaj građanina i naroda u Bosni i Hercegovini*, Centar za zaštitu prava manjina i Asocijacija nezavisnih intelektualaca "Krug 99", Sarajevo, 1998.
6. Kukić, Slavo, *Demografske promjene i položaj manjina u Bosni i Hercegovini*, ISCOMET, Maribor, 2001.
7. Pažanin, Ana, *O sociologiji konflikta Ralfa Dahrendorfa ili o "konfliktima u promjeni"*, *Politička misao*, Vol. XLIII, (2006.), br. 2, str. 139–158
8. Tatalović, Siniša, *Politike reguliranja etničkih konflikata*, www.stina.hr/download/servis/broj%205.doc